

РОЗДІЛ 11 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342.1.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.58>

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Дербак В.І.,

*старший викладач кафедри міжнародного права
юридичного факультету
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”*

Дербак В.І. Транскордонне співробітництво: теоретико-методологічний аспект.

Вказується, методологія – явище інтегральне, яке об’єднує в собі ряд компонентів: світогляд і фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони та категорії, загальні та конкретні методи. Методологія зовсім не становить собою просте підсумовування теоретико-світоглядних концепцій, принципів, методів і засобів пізнання, вироблених у теорії та практиці державного будівництва. Методологія юридичної науки – це, перш за все, система, яка не зводиться до складових її компонентів, а має свої власні інтегративні закономірності розвитку. Всі ці компоненти органічно пов’язані між собою, взаємопроникають і збагачують один одного.

На підставі зробленого аналізу, автор вважає, не зважаючи на значну кількість досліджень у галузі транскордонного співробітництва, виходячи зі змісту основних праць вчених, можна говорити про те, що, в той же час, надзвичайно складно знайти монографічні дослідження інституту транскордонного співробітництва саме з точки зору її із методологічних засад (досліджуються, як правило, нормативно-правові засади транскордонного співробітництва як наряду євроінтеграційних процесів в Україні, а також важливого чинника підвищення регіональної конкурентоспроможності, механізми розвитку зовнішньоекономічних зв’язків у прикордонних регіонах України в умовах реалізації її євроінтеграційних прагнень, проблеми оцінювання ефективності цих зв’язків і багато інших питань, пов’язаних із досліджуваною тематикою). Саме тому вважаємо, що для повномасштабного розкриття змісту інституту транскордонного співробітництва з точки зору власне методології, можливо варто запропонувати новітні дослідження що будуть присвячені концептуально-методологічним засадам сфери транскордонного співробітництва регіонів, за результатами якого доцільно зробити окремий консолідований збірник та запропонувати його в якості допоміжного методичного матеріалу, необхідного, в першу чергу, органам державної влади та місцевого самоврядування в прикордонних регіонах нашої держави. При цьому, за основу, слід взяти юридичні наукові праці теоретиків у сфері методології правової науки, і вже в подальшому накласти їх на інститут транскордонного співробітництва.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, транскордонна співпраця, методологія юридичної науки, філософська наука.

Derbak V.I. Cross-border cooperation: theoretical and methodological aspect.

It is indicated that methodology is an integral phenomenon that combines a number of components: worldview and fundamental general theoretical concepts, general philosophical laws and categories, general and specific methods. The methodology is not at all a simple summation of theoretical worldview concepts, principles, methods and means of knowledge developed in the theory and practice of state building. The methodology of legal science is, first of all, a system that is not reduced to its constituent components, but has

its own integrative patterns of development. All these components are organically connected, interpenetrate and enrich each other.

Based on the analysis, the author believes that, despite the significant number of studies in the field of cross-border cooperation, based on the content of the main works of scientists, we can say that, at the same time, it is extremely difficult to find monographic studies of the institute of cross-border cooperation precisely from the point of view its methodological foundations (as a rule, the normative and legal foundations of cross-border cooperation as a direction of European integration processes in Ukraine, as well as an important factor in increasing regional competitiveness, mechanisms for the development of foreign economic relations in the border regions of Ukraine in the context of the implementation of its European integration aspirations, evaluation problems are studied the effectiveness of these connections and many other issues related to the researched topic). That is why we believe that for a full-scale disclosure of the content of the institution of cross-border cooperation from the point of view of the actual methodology, it may be worth proposing the latest studies that will be devoted to the conceptual and methodological foundations of the field of cross-border cooperation of the regions, based on the results of which it is advisable to make a separate consolidated collection and offer it as an auxiliary methodological material needed, first of all, by the bodies of state power and local self-government in the border regions of our country. At the same time, legal scientific works of theoreticians in the field of legal science methodology should be taken as a basis, and already in the future, they should be imposed on the institute of cross-border cooperation.

Keywords: cross-border cooperation, cross-border cooperation, legal science methodology, philosophical science.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української держави нероздільно пов'язаний із глобалізаційними процесами, які стають каталізаторами міжрегіонального та транскордонного співробітництва між країнами. Регіони, які беруть участь у транскордонному співробітництві, без сумніву, отримують ряд переваг у соціальній та економічній сферах. Такі регіони не тільки мають можливість вирішувати спільні територіальні проблеми із прикордонними областями сусідніх держав, залучати іноземний капітал, стимулювати створення нових робочих місць, але й використовувати транскордонне співробітництво як інструмент для вирівнювання територіальних диспропорцій розвитку, які присутні у всіх регіонах України [1, с. 56].

Є.Кіш, працюючи на проблемами лімології, довела, що кожен процес, що відбувається між сусідніми країнами, потребує більш широких методологічних підходів та комплексного аналізу всіх елементів цілісної системи транскордонного співробітництва. З точки зору методології в цьому ключі важливим є дослідження питання дихотомії – залежності та автономності існування різних сфер життя власне на прикордонних територіях [1, с. 32].

Аналіз наукових публікацій. Питання формування методологічних аспектів створення та дослідження концепції розвитку транскордонного співробітництва в Україні є питанням досліджуваним значною кількістю вітчизняних науковців, серед яких, зокрема, І.Артёмов, М.Баймуратов, А.Бальян, І.Бураковський, С.Віднянський, В.Гарагонич, І.Журба, Є.Кіш, А.Краснейчук, О.Майборода, Н.Мікула, С.Мітряєва, Ю.Пахомов, О.Передрій, І.Студенніков, С.Устич, В.Хандогій, О.Хомра та інші провідні вчені. Дослідженню деяких теоретико-методологічних та методичних питань транскордонного співробітництва та діяльності єврорегіонів присвятили свої роботи Г.Балабанов, П.Беленький, О.Білак, Б.Данилишин, В.Дергачов, М.Долишній, В.Нагірна, О.Топчієв, О.Шаблій та ін.

Виклад основного змісту дослідження. Відомо, що методологія – явище інтегральне, яке об'єднує в собі ряд компонентів: світогляд і фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони та категорії, загальні та конкретні методи. Методологія зовсім не становить собою просте підсумовування теоретико-світоглядних концепцій, принципів, методів і засобів пізнання, вироблених у теорії та практиці державного будівництва. Методологія юридичної науки – це, перш за все, система, яка не зводиться до складових її компонентів, а має свої власні інтегративні закономірності розвитку. Всі ці компоненти органічно пов'язані між собою, взаємопроникають і збагачують один одного [2, с. 44].

Методологічна ситуація юридичної науки також далека від ідеальної, що пов'язано, з одного боку, з перехідним характером процесів і тенденцій в економіці, політиці, державі, а з іншого, – із загальною проблемою кризи наукової свідомості, науки як домінуючого способу пізнання світу [3, с. 34]. У зв'язку з цим актуальною видається рекомендація про необхідність нового звернення правознавців

до найбільш фундаментальних та усталених положень своєї науки, в тому числі тих, що вважалися «непорушними істинами», осмислення їх на сучасному філософсько-методологічному, наукознавчому рівні.

Без сумніву, кожен новий етап у прогресивному розвитку науки ознаменований подальшим зростанням значення методологічного порядку. Методологія пізнання, будучи спільною проблемою формування та розвитку науки в цілому, має особливості свого застосування до окремих наукових напрямів, конкретних наукових галузей і дисциплін. Вона робить істотний вплив на зміст і систематизацію наукового знання, якісні характеристики одержуваних результатів, загальний стан будь-якої проблеми та науки. Її значимість пов'язується із виконанням завдань всебічного пізнання відповідного предмета. Як зазначав Н. Алексєєв, «істинно зрозуміле методологічне дослідження повинне служити вступом до вивчення проблем за їх суттю, має давати матеріал і вказувати шлях для їх вирішення» [4, с. 23].

Цілком вірним є твердження Д.Белова, методологія будь-якої науки повинна давати чітке уявлення про те, як необхідно вивчати її предмет, у зв'язку з цим методологія повинна бути вільна від політичних настроїв в суспільстві та різних ідеологічних штампів [5; 6; 18].

Загальноприйняте розуміння методології науки конституційного права виражене у визначенні В. Федоренка: методологія дослідження науки конституційного права України є впорядкованою єдністю взаємоузгоджених світоглядних принципів і методів, які дозволяють всебічно й комплексно дослідити юридичні властивості та якості системи національного конституційного права й визначити сутність і зміст правових зв'язків між її основними складовими елементами [7, с. 13]. При цьому, на думку дослідника, окреслена методологія за своєю сутністю має постпозитивістський характер. У її світоглядно-філософській основі філософський дискурс про місце, роль та значення позитивізму в історії філософії, про шляхи розвитку філософської науки після нього [8, с. 14]. Водночас постпозитивізму властивий філософський плюралізм, який не передбачає обов'язкового консенсусу з досліджуваних проблем, що породжує множинність альтернативних стратегій цього філософського явища (такі, наприклад, як фальсифікаціонізм Поппера, методологія дослідницьких програм Лакатоша, філософія наукових революцій Куна, філософія особистісного знання Полані, епістемологічний анархізм Фоксерабенда та ін.) [9, с. 502].

Як вірно зазначає К.Верхоланцева, методологічною основою дослідження транскордонного співробітництва є міждисциплінарний підхід, який дає змогу об'єднати сукупність загальнонаукових і спеціальних методів: системний і структурно-функціональний аналіз дає можливість для розробки системи міжнародних транскордонних зв'язків; інституціональний підхід – можливість розглянути вплив на транскордонне співробітництво різноманітних інституцій; конкретний історичний метод дає змогу проаналізувати транскордонне співробітництво в контексті геополітичних викликів Європи і світу; соціокультурний метод – уможливує вплив різноманітних соціальних зв'язків на розвиток транскордонних відносин; ситуаційний підхід дає можливість співвіднести розвиток транскордонного співробітництва з конкретною країною, а в ній – регіоном; порівняльний аналіз – зіставити процеси транскордонного співробітництва в країнах Європи й України [10, с. 17]. Крім того, науковиця виділяє та класифікує такі основні теоретико-методологічні підходи до визначення феномену транскордонного співробітництва в країнах Європи: політичний – розглядає транскордонне співробітництво як метод реалізації політичних інтересів держави; реалістичний – зводить транскордонне співробітництво до міждержавних взаємодій на основі політичних принципів взаємного визнання, суверенітету та невтручання у внутрішні справи один одного; регіональний – акцентує на наявності кордонів та передбачає їх просторове подолання. Підхід «конфлікт-співробітництво» ставить транскордонне співробітництво на другий план порівняно з дослідженнями, присвяченими аналізу цих двох явищ. Соціологічний передбачає існування транскордонних контактів у тісному зв'язку із культурними, етнічними цінностями [10, с. 18].

Як зазначає дослідниця Н.Мікула, для дослідження транскордонного співробітництва на сучасному етапі використовується багато різних теорій, що є науковою базою регіональних досліджень, зокрема регіональної економіки. Заповнюючи визначену нішу в системі економічних та географічних наук, транскордонне співробітництво синтезує широку множину теоретичних знань, яку формують теорії, що містять конструктивні пояснення закономірностей і принципів раціоналізації економічного простору, розвитку різних типів регіонів, міжрегіональних взаємодій, розміщення видів діяльності та населення. Важливе значення при формуванні політики транскордонного співробітництва мають теорії міжнародної торгівлі та теорії регіональної економіки. Їх доцільно розглядати як результат еволюції досліджень, що передували появі сучасного теоретичного надбання та спричинили її [11, с.22].

Не можна не погодитися з думкою А. Автономова, що в XI столітті «гносеологізм переростає в методологізм, який переносить центр ваги наукової рефлексії на засоби пізнання в самому широкому сенсі слова» [12, с. 22]. Наука виявляється орієнтованою на дослідження існуючих і створення нових засобів пізнання – категорій, понять, методів. Потреби науки та відповідний їм тип рефлексії призводять до систематичного виробництва засобів пізнання. Як вірно стверджує Н. Мамітова, спостерігається подвійний процес: з одного боку, зростає спеціалізація в розробці методів і методик, а з іншого, характерним стає процес побудови нормативних теорій з розвиненим формальним апаратом і практично універсальною сферою застосування [2, с. 80].

Як зазначає А.Краснейчук, лише з 90-х рр. почалося дослідження міждержавного співробітництва як однієї зі сторін переговорів (інша сторона яких представлена в цьому випадку у вигляді конфлікту) та почався вихід дискусії щодо проблем міжнародного співробітництва за рамки меж парадигмального спору щодо його можливості або неможливості в умовах анархічного міжнародного середовища. Так, дослідниця акцентує на значному накопиченні наукових доробків, які дають підстави говорити про необхідність систематизації досліджень у галузі міждержавного співробітництва, підбиття їх проміжних підсумків та осмислення завдань і умов успіху подальшого наукового пошуку. Увагу вчених привертають такі «малозначимі» з позицій минулих років питання, як внутрішні причини співробітництва, стимулююча або перешкоджаюча роль розвитку міжнародного середовища, шляхи, що ведуть до співпраці, її причини і наслідки, форми й типи. Таке становище прийшло на зміну вивченню проблем міждержавного співробітництва, які з 60-х рр. мали в основному розрізнений характер і стосувалися переважно військово-політичних союзів і економічної допомоги слаборозвиненим країнам [13, с. 19 - 20].

Науковці С.Роман, Л.Михайлова та О.Замора пропонують дотримуватися таких принципів дослідження транскордонної співпраці [14, с. 36 - 37]: комплексності та всебічності. Тобто транскордонне співробітництво розглядається як система, що пов'язана із внутрішніми та зовнішніми факторами середовища розвитку. Концепції системного дослідження внутрішніх та зовнішніх процесів розробила Є.Кіш, яка дійшла висновків, що дослідження транскордонного співробітництва неможливе без урахування комплексності явищ, що відбуваються у прикордонних регіонах; історичної ретроспективи. Динаміка розвитку транскордонного співробітництва розглядається обов'язково на основі обставин та подій минулого. Як зазначає С.Роман, такої ж думки дотримується і С.Устич [15, с. 234] при дослідженні особливостей розвитку транскордонного співробітництва в Закарпатському регіоні. Він вважає, що об'єктивна оцінка потенціалу та тенденцій транскордонної співпраці сусідніх регіонів неможлива без урахування подій минулого та історичних передумов соціально-економічного розвитку прикордонних територій; збалансованості розвитку регіону на основі максимальної реалізації його потенціалу. Згідно з цим принципом, транскордонне співробітництво досліджується з урахуванням усіх ресурсів, резервів, - диспропорцій та можливостей їх вирівнювання з метою стабілізації соціально-економічного розвитку прикордонних територій; відповідності розвитку регіону завданням програми розширення ЄС. Тобто, згідно з цим принципом, необхідно проаналізувати, наскільки цілі та реальні досягнення транскордонного співробітництва відповідають цілям та завданням, поставленим у рамках тих чи інших спільних програм та проектів ЄС; обов'язкового врахування постійних змін. Оскільки прикордонним територіям притаманна особлива динаміка розвитку, то транскордонне співробітництво теж не є сталою системою – воно постійно змінюється під впливом різноманітних економічних, політичних та соціальних факторів, і тому потрібен постійний моніторинг змін для того, щоб своєчасно виявляти нові перепони чи можливості такої співпраці; узгодженості розвитку. Цей принцип передбачає відповідність транскордонного співробітництва національним програмам та загальнодержавній стратегії розвитку [15, с. 60 - 61].

Використання чотирьох базових принципів у комплексному підході до визначення економічної концепції розвитку транскордонного співробітництва пропонує науковиця Т.Терещенко: цільової спрямованості – досягнення транскордонного ефекту як цільового результату узгодження здійснюваних проектів і заходів транскордонного співробітництва із стратегічними цілями та завданнями розвитку прикордонного регіону; багаторівневості – визначення результатів реалізації транскордонної діяльності на трьох рівнях: мікро-, мезо- та макро; комплексності – аналіз впливу транскордонного ефекту на соціально-економічний розвиток прикордонного регіону через оцінку економічних, науково-технологічних, соціальних та екологічних показників транскордонного співробітництва; ефективності – посилення соціально-економічного розвитку як прикордонних регіонів, так і держави в ціло-

му, подолання бар'єрів між прикордонними регіонами суміжних країн та посилення добросусідських, партнерських взаємовідносин між учасниками транскордонного співробітництва [16, с. 97–98].

Враховуючи те, що методологія будь-якої науки повинна давати чітке уявлення про те, як необхідно вивчати її предмет, впливає необхідність розробки таких підходів, які б були незаангажованими будь-якими політичними тенденціями. Тому суттєвим доповненням до вищевказаних принципів, методик та показників транскордонного співробітництва є застосування принципу оцінки місцевих ініціатив та їх мотивації на рівні місцевого самоврядування, впровадження якого передбачає моніторинг реалізованих, поточних та ініційованих проектів транскордонного співробітництва: в розрізі областей України; в розрізі суб'єктів та учасників ТКС; в розрізі координації діяльності місцевих влад регіонів суміжних країн тощо [17, с. 96].

Висновки. Таким чином, на підставі вищевказаного, вважаємо, не зважаючи на значну кількість досліджень у галузі транскордонного співробітництва, виходячи зі змісту основних праць вчених, можемо говорити про те, що, в той же час, надзвичайно складно знайти монографічні дослідження інституту транскордонного співробітництва саме з точки зору її із методологічних засад (досліджуються, як правило, нормативно-правові засади транскордонного співробітництва як напряму євроінтеграційних процесів в Україні, а також важливого чинника підвищення регіональної конкурентоспроможності, механізми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у прикордонних регіонах України в умовах реалізації її євроінтеграційних прагнень, проблеми оцінювання ефективності цих зв'язків і багато інших питань, пов'язаних із досліджуваною тематикою). Саме тому вважаємо, що для повномасштабного розкриття змісту інституту транскордонного співробітництва з точки зору власне методології, можливо варто запропонувати новітні дослідження що будуть присвячені концептуально-методологічним засадам сфери транскордонного співробітництва регіонів, за результатами якого доцільно зробити окремий консолідований збірник та запропонувати його в якості допоміжного методичного матеріалу, необхідного, в першу чергу, органам державної влади та місцевого самоврядування в прикордонних регіонах нашої держави. При цьому, за основу, слід взяти юридичні наукові праці теоретиків у сфері методології правової науки, і вже в подальшому накласти їх на інститут транскордонного співробітництва.

Список використаних джерел:

1. Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи. *Монографія* / за загальною редакцією І.В. Артьомова. Ужгород. 2012. 520 с.
2. Мамитова, Н. В. Российский конституционализм : история и современность : *диссертация... д-ра юрид. наук спец. : 12.00.01* – «теория и история государства и права; история политических и правовых учений», 12.00.02 – «конституционное право; муниципальное право». М.: РГБ, 2006. 360 с.
3. Тарасов Н.Н. Методологические проблемы юридической науки. Екатеринбург, 2001. 221 с.
4. Алексеев Н.Н. Науки общественные и естественные в историческом взаимоотношении их методов. Очерки по истории и методологии общественных. *Уч. зап. Императорского Моск. Ун-та. Отд. Юрид.* Вып. 38. М., 1912. С. 23-25.
5. Белов Д.М. Парадигма українського конституціоналізму. *Монографія*. В.Березний: РК «Євростандарт», 2011. 400 с.
6. Byelov D., The paradigm of constitutionalism as a theoretical and legal category. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. Issue 5. S. 34-37.
7. Федоренко В.Л. Методологія та методи дослідження проблем системи конституційного права України. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. №2, 2009. С. 13-24.
8. Федоренко В.Л. Методологія та методи дослідження проблем системи конституційного права України. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. №2, 2009. С. 13-24.
9. Філософський енциклопедичний словник / редкол.: В.І. Шинкарук (голова), Є.К. Бистрицький, М.О. Булатов, А.Т. Імшуратов [та ін.]. К.: Абрис, 2002.
10. Верховланцева К. С. Развитие современного трансграничного сотрудничества России и стран Европы: сравнительный характер : *автореф. дис. ... канд. полит. наук* : 23.00.04. М., 2009. 25 с.
11. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво. Львів: ІРД НАН України, 2004. 231 с.
12. Автономов А.С. Методологические аспекты исследования системы категорий конституционного права. *Сб. науч. тр. Теоретические проблемы российского конституционализма*. М.; 2000. 221 с.

13. Краснейчук О.А. Теоретико-методологічні засади розвитку транскордонного співробітництва. *Вісник НАДУ*. №3. 2014. С.18-26.
14. Михайлова Л.И. Методологические аспекты оценки социально-экономического развития приграничных регионов: теоретические аспекты и научные практики. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ustoychivost-i-bezopasnost-rossiyskih-prigranichnyh-regionov-teoreticheskie-aspekty-i-novye-praktiki>
15. Роман С.П. Методологічні аспекти дослідження транскордонного співробітництва в умовах розширення ЄС. Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи: *монографія* / За заг.ред. І.В. Артьомова. Ужгород: МПП «Гражда», 2012. 520 с.
16. Терещенко Т. Науково-методичні основи забезпечення розвитку транскордонного співробітництва : *дис. канд. ек. наук* : 08.10.01 / Терещенко Т. Київ, 2005. 241 с.
17. Білак О.П. Транскордонне співробітництво: питання співвідношення категорій в науці конституційного права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 95-99.
18. Aristova I., Zapara S., Bielov D., Kaluzhna S., Chernadchuk T., Legal Status of Local Self-government Authorities of Ukraine in the Conditions of Information Society Development: Research Methodology, *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. Vol 10 No 8 (2019): JARLE Volume X. Issue 8(46) Winter 2019. p. 61-69.